

СИСТЕМА НА ПРИРОДОЗАЩИТНАТА ПРОСВЕТА ПО ГЕОГРАФИЯ

П. Векилка

Проблемата за опазване и възпроизводство на природната среда днес има първостепенно значение не само в национален, но и в интернационален мащаб. Нашата партия и държава разглеждат тази проблема като „неразделна част от историческата задача на Българската комунистическа партия за изграждане на развито социалистическо общество, за утвърждаване на социалистически начин на живот и формиране на всестранно развита личност.

Научна основа на партийната и държавната политика по проблемата за опазване на природната среда е марксистко-ленинското учение за взаимодействието между обществото и природата.¹

Маркс още на младини (едва 26-годишен) за пръв път в историята на науката разкри диалектиката на единството на природата и живота на хората, показвайки, че такова единство съществува само в обществото, че само обществото е завършено същностно единство на човека с природата.² Опитите да се разглежда проблемата само като биологическа, техническа, екологическа и т. н. са едностранчиви и не дават верен отговор на причините за нарушаване на равновесието в природата, а оттам и невъзможността за разрешаването на проблемата. Някои буржоазни учени се опитват да представят въпроса като напълно независим от идеологията и да го свържат само с екологията. Други го свързват само с техниката и технологията и затова отричат ролята на социалния строй, където е и основната причина. Техниката е неутрална категория и нейното значение се определя от това, кой и с каква цел я използва. Истина е, че човек в процеса на труда „се ползува от механичните, физичните и химичните свойства на нещата, за да ги прилага в съответствие със своята цел като оръдие за въздействие върху други неща.“³ Въздействието на човека върху природата се обуславя обаче не просто от факта на тяхната биологическа жизнедеятелност, а от създаването на нови и нови, все по-свършени и могъщи оръ-

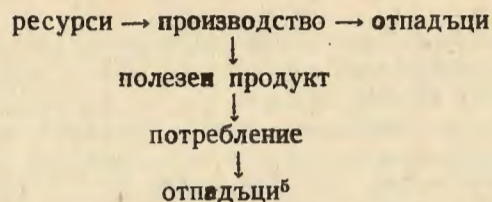
¹ Основни насоки за опазване и възпроизводство на природната среда в Народна република България. Наука и изкуство, 1977, с. 3.

² Саушкин, Ю. Г. Марксизм и география. Философские вопросы географии. Библ. „Знание“, серия „Наука о земле“, кн. 9/1977, с. 6.

³ Маркс, К. и Ф. Энгельс. Соч., т. 23, с. 190.

дия за производство. Всяко от тези оръдия е само вече преобразуване на природата, а тяхното използване води до последващи проеоброзования, подготвя почвата за по-нататъшен технически прогрес и т. н. В резултат човекът сам противостои като сила на природата на веществото на природата.⁴

От екологична гледна точка проблемата за замърсяването на природната среда е свързана с характера на опосредстваното производство и потреблението на материални блага от хората. Схематично това може да се изрази по следния начин:

Този процес в миналото не е довеждал до криза, тъй като природните ресурси са били практически неограничени в сравнение с тяхното използване и скоростта на възстановяването им, а отпадъците от производството и потреблението са били в толкова количество, че напълно са се разлагали и разсейвали в околната среда, встъпвайки в биогеохимичния кръговрат. Днес при съвременните средства за производство се получава така, че скоростта на производственото потребление на така наречените възобновими ресурси превишава скоростта на тяхното естествено възпроизводство и се изчерпват запасите на така наречените невъзобновими ресурси. По такъв начин се създава криза на входа на обкръжаващата среда в производството. Тази криза е известна като изтощаване на природните ресурси. От друга страна, кризисно състояние настъпва и на изхода на производството и потреблението. Там, ако отпадъците не могат да се неутрализират или оползотворят чрез технологиите на безотпадъчното производство, те се разнасят с потоците на веществата и енергията и отравят околната среда. Този аспект се третира като замърсяване на околната среда.

В резултат на тези процеси днес в световен мащаб стои въпросът за изтощаването на редица природни ресурси, както и за замърсяването на огромни пространства от земната повърхност, както е например Световният океан. В него ежегодно се изливат около 10—15 млн. т нефт и нефтопродукти, изхвърлят се огромни количества желязо, фосфор, олово, живак и др. Това намалява продуктивността на морските водорасли в отделянето на кислород

⁴ Пак там, с. 188.

⁵ Доскач, А. Г., Ю. П. Трусов и Е. Т. Фадеев. В: Философские вопросы географии. Цит., с. 41 и следв.

затруднява газообмена между водата и атмосферата, нанася непоправими поражения на морските животни и в крайна сметка застрашава здравето на човека. По данни на авторитетни международни организации поради употреба на замърсена вода ежегодно заболяват около 500 млн. д. Всяка година от употреба на замърсена вода умират около 5 млн. новородени.⁶

Като излизаме, от една страна, от разбирането на нашата партия за проблемата по опазване на природата като неразделна част от историческата задача за построяване на развито социалистическо общество, за утвърждаване на социалистически начин на живот и формиране на всеотлично развита личност и, от друга страна, от сегашната практика в нашите училища по провеждане на природозащитната дейност, ние ще се опитаме да очертаем една система на природозащитна просвета по география (вж. фиг. 1).

Смисълът на построяването на стройна система на природозащитна просвета е да се избегне стихийността в сегашната дейност и да се изпълнят по-добре задачите, които се поставят пред училището с „Основните насоки...“ на Държавния съвет.

1. Природозащитни цели

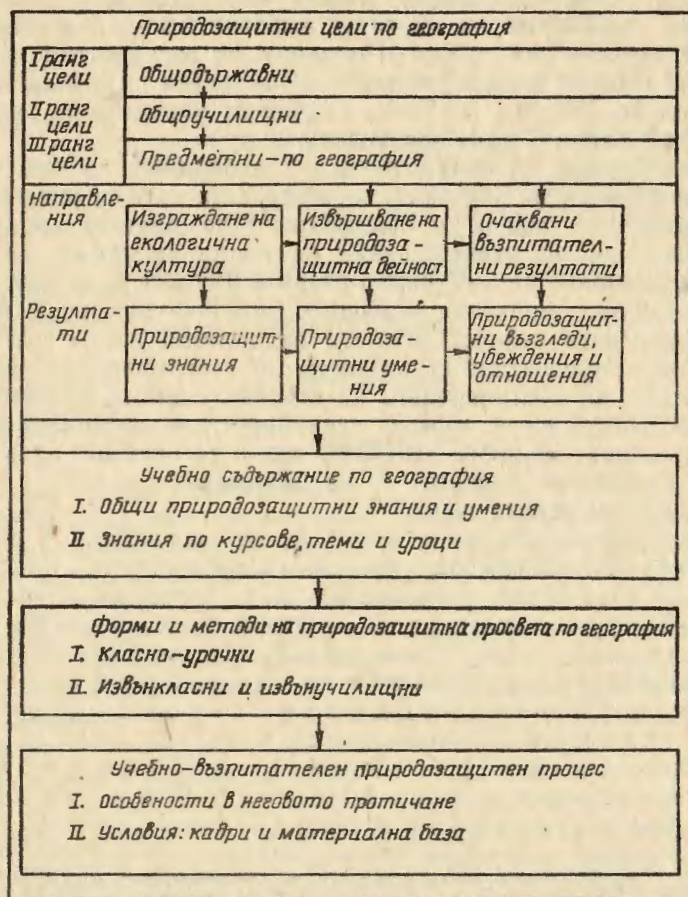
Природозащитните цели могат да се разглеждат в няколко аспекта: общодържавен, общоучилищен и предметен (по география).

Държавният съвет, ръководейки се от партийните постановления по проблемата за опазването на околната среда, изразени ясно в доклада и решенията на XI конгрес на БКП, определя като главна цел в тази област опазването и подобряването качествата на природната среда като основен източник на ресурси и като жизнена среда на сегашните и бъдещите поколения, все по-пълно хармонизирана на взаимоотношенията между обществото и природата. Тази цел ще се постига, като се използват предимствата на социалистическата система в органическо единство с постиженията на научно-техническия прогрес.⁷ Главната цел се състои от 4 подцели: природозащитна, природовъзстановителна, природопреобразователна и природовъзпитателна. Природовъзпитателната цел се осъществява от всички институти в нашата страна, занимаващи се с тази проблема и се изразява в следното — да се формира комунистическо отношение у населението и подрастващите поколения към природната среда като фактор за общественоекономическото развитие и неизчерпаем източник за патриотично, естетическо

⁶ Даков, М. Доклад пред осмата сесия на Шестото народно събрание. В: „Работно дело“ от 31 окт. 1973 г.

⁷ Основни насоки на опазване и възпроизводство на природната среда в Народна република България. Цит., с. 11.

Модел на система на природозащитна просвета по география

и физическо възпитание.⁸ Тази подцел на държавната политика се превръща в главна цел на училището.

И така целта, която си поставя училището в областта на опазването на природната среда, е да формира у подрастващите комунистическо отношение към природната среда и да ги запознае с начините на разумно използване нейните ресурси в интерес на обществото, но при запазване екологичното равновесие.⁹ Тази цел се постига чрез усвояването на

⁸ Пак там, с. 11.

⁹ Система на учебното съдържание по опазване на околната среда. МНП, НИИО „Т. Самодумов“, С., 1975, с. 44.

системата от знания и умения за опазване на околната среда по всички учебни предмети.

Целта на обучението по география в областта на опазването на околната среда е да запознава учениците с онези обекти, явления, процеси и закономерности, на основата на които се формират природозащитни възгледи, мотиви и интереси и въз основа на които се определя отношението им към околната среда и правилното поведение при общуването с природните ценности. Тази цел може да се диференцира в три главни направления – с оглед на изграждане екологична култура у учениците; с оглед на извършване природозащитна дейност и с оглед на очакваните възпитателни резултати. В резултат от първото направление учениците се въоръжават с природозащитни знания; в резултат от второто направление се изграждат определени умения за извършване на природозащитна дейност; възпитателните резултати се изразяват във формирането на природозащитни възгледи, убеждения, мотиви и интереси, които залягат в основата на комунистическото поведение на учениците към околната среда.

Целите по география се декомпозират в курсовете, а те по теми и уроци.

II. Природозащитно учебно съдържание по география

За реализиране на природозащитните цели по география е необходимо да се подбере адекватно учебно съдържание. В общи линии то трябва да включва знания по следните главни области:

1. Природата и човекът като част от нея.
2. Обществото и човекът като социално същество и особено като главна производителна сила.
3. Връзките между човека и околната среда.
4. Видове природозащитна дейност.

Системата на природозащитната просвета обхваща и уменията, които учениците трябва да придобият за опазване на околната среда, като например: опазване на природата от замърсяване, от пожари, проучване на ерозирани терени и средства за борба срещу ерозията, картиране и опазване на природозащитни обекти, водене на метеорологични наблюдения и др.

Знанията за околната среда трябва да бъдат неразривно свързани с темата и да не звучат като нещо прибавено. Те трябва да съдействуват за усвояване географските основи на природозащитата.¹⁰

III. Форми и методи на природозащитна просвета по география¹⁰

¹⁰ Форми и методи на обучение и възпитание на комунистическо отношение към околната среда в общообразователните и професионалните учебни заведения. МНП и НИИО „Т. Самодумов“, С., 1977, с. 63–70.

В зависимост от поставените цели и характера на учебното съдържание се подбират и съответни форми на организация на учебно-възпитателния процес. Основна форма и при провеждане на природозащитната просвета е урокът. На урока учениците усвояват основните природозащитни понятия, теории и закономерности, добиват практически умения, усвояват редица прийоми на умствена дейност, най-важният от които е комплексният подход при оценката на околната среда. Овладейвайки този подход, учениците са в състояние да разбират научните основи на всяко действие, чрез което се нарушава екологическото равновесие в природата. От класно-урочните форми особено пригодна за изясняване на теоретичните въпроси на природозащитата са семинарните занятия, съпроводени с дискусии, изнасяне на реферати и др.

При някои уроци може да се използват кратки реферати от учениците по отделни актуални проблеми на природозащитата.

Особено подходяща форма за природозащитна дейност е краепознавателната работа. Свързана тясно с изучаваното програмно съдържание, тя дава възможност не само за разширяване знанията на учениците за родния край и по-доброто формиране на географските понятия, но и за възпитание на любов към родната природа, към родното производство и всичко родно, което е ядрото на патриотичното възпитание. Краепознавателната работа е добре известна на всички учители по география, така че тук не става въпрос за някаква нова форма, а за изпълването ѝ с природозащитно съдържание. Например, ако досега се обръщаше главно внимание на физикогеографските особености на родната природа, то сега тази дейност трябва да се допълни и с проучване на физикогеографските обекти от гледна точка на опазването на чистотата на природната среда.

Кръжокът по география е също много добре използвана форма за извънкласна дейност. Например кръжокът „Млад природозащитник“ може да се ориентира към проучване на водните басейни в родния край (реки, езера, язовири и др.), като установи състоянието на чистотата на водата, наличието на живот в нея, да проучи замърсителите на водния басейн и да вземе активно участие в прочистването на водата, в зарибяването и отглеждането на рибата и т. н. Тази дейност трябва да се съгласува с местните стопански органи. Кръжокът може да се ориентира към проучване състоянието на пещерите (ако има такива в околността) или да проучи действието на ерозията и борбата с нея, като активно се включи в нея, и др.

Особено полезна природозащитна дейност може да се разгърне при провеждането на походи, пътешествия, експедиции, които са истинска школа за възпитание на любов към природата и по време на които могат да се придобият редица умения за опазване на

природата (как да се пали огън в гората, как да се опазва околността от замърсяване, как да се берат билките и горските плодове и т. н.).

Издаването на дежурни карти, на които да се отбелязват всички по-важни събития у нас и в чужбина, свързани с опазването на околната среда, съдействува не само за обогатяване знанията на учениците, но възпитава интереси и отношения към проблемата.

Методите и средствата за природозащитна просвета по география се подбират в зависимост от целите, учебното съдържание, материалната база и околното обкръжение, с отчитане възрастовите особености на учениците. Най-пригодни за целта по география се оказват наблюдението, работата с картите и нагледните пособия, работата със статистико-икономически материали, практически методи за проучване на терена и др.¹¹

Учебно-възпитателният процес по защита на околната среда не протича самостоятелно като обособен процес, а се явява само страна, черта на общия учебно-възпитателен процес. По своята същност той е гносеологичен и социално-психологичен процес, чрез който учениците опознават околната действителност, закономерностите в нейното развитие и резултатите от несъобразената с тях човешка дейност, усвояват редица практически умения и навици по опазване, възстановяване и обогатяване на околната среда и в процеса на тази познавателна и практическа дейност развиват у себе си редица нови психически качества — комунистическо отношение към околната среда (природна и културна), чувство за отговорност пред обществото и пред бъдещите поколения, готовност за включване в общественополезен труд, патриотизъм и интернационализъм и др. Този процес се развива под влияние на вътрешни противоречия, които настъпват от несъответствието на поставяните непрекъснато нови задачи и възможностите на учениците за тяхното решаване. Преодоляването на тези противоречия издига знанията и уменията на учениците на равнището на поставяните задачи. В този непрекъснат процес на поставяне и решаване на все по-нови и по-сложни задачи по опознаване на околната действителност се усъвършенствува и самата личност на учениците.¹²

За постигането на целите на природозащитната просвета по география от голямо значение е подготовката на учителите и наличието на съответна материална база. Изискванията, които се поставят в „Основните насоки. . .“ на Държавния съвет пред училището, както и методическото писмо на Министерството на народната просвета за работа по опазването на природната среда задължават учителите да се подготвят методологически, научно и методически за провеждане на природозащитната дейност. В методическото

¹¹ Форми и методи на обучение и възпитание на комунистическо отношение към околната среда в общообразователните и професионалните учебни заведения. МНП и НИИО „Т. Самодумов“, С., 1977, 124—128.

¹² Там там, с. 20—21.

писмо на МНП се посочва да се използват за целта следните книги: „Система на учебното съдържание по опазване на околната среда“ (МНП и НИИО „Т. Самодумов“, 1975 г.); „Форми и методи на обучение и възпитание на комунистическо отношение към околната среда в общообразователните и професионалните учебни заведения“ (МНП и НИИО „Т. Самодумов“, 1977 г.); сборник „Природа — човек — възпитание“ (МНП и Общонароден комитет за защита на природата при НС на ОФ). Освен тях учителите по география могат да използват сборника „Географски проблеми на обкръжаващата среда“ (изд. БАН, С., 1975 г.); „Проблеми на обучението по география“ (кн. 2, С., „Народна просвета“, 1976 г.) и др.

Необходимо е да се създаде и известна материална база за провеждане на природозащитната дейност по география. На първо време поради липсата на специално издадени дидактически нагледни средства по този въпрос да се събере с помощта на учениците хубав снимков материал, чрез който да се илюстрират природозащитени обекти, нарушено равновесие в природата и др. Да се използват издадените досега диапозитиви и диафилми, които имат отношение към въпросите на опазването на природната среда, като тези за ерозията и др. Да се подберат подходящи четива от хрестоматии и книги (напр. „Бодливата роза“ от Н. Хайтов, „Нам и внукам“ от Д. Арманд и др.), които да се използват при съответните уроци.

Училищната география е една от онези дисциплини, които имат най-богати възможности за провеждане на природозащитна просвета, и тези възможности трябва да бъдат използвани най-рационално.

GEOGRAPHICAL EDUCATION ON ENVIRONMENTAL PROTECTION IN SECONDARY SCHOOLS

P. Vekilska

(Summary)

The author suggests that a comprehensive education related to nature and its conservation should take place in our secondary schools embracing the following components: environmental protective aims, matters for instruction on nature conservation presented by using proper forms and methods, training appliances and educative work.

The environmental protective goals studied by school geography are subordinate to the general school goals which on their part are dependent on state goals facing the social requirements. By learning geography pupils get familiar with those geographical objects, phenomena, processes and regularities which contribute to form their outlook, motives and interests in respect with the environmental protection, and thus to the right attitude towards nature and its resources.

Pupils must know which are the main pollutants of natural components and what measures should be taken to protect and regenerate nature. On the other hand, they are to realize the different possibilities in this respect under capitalism and socialism. Depending on the specificity of problems, training appliances and differentiated age mental abilities, certain forms and methods to organise adequately the educational process are carefully chosen. Educationists' skill and the anxiety to improve their qualification will guarantee success in teaching pupils how to love and take care of nature.